International Journal of Humanities and Art Researches | Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi
©2022 Bursa Uludağ Koleji Özel Eğitim Kurumları | http://ijhar.net | ISSN: 2687-4385 | eISSN: 2687-6248

Yıl, 2025, Cilt **10**, Sayı **4**, **620-637** | DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.17968502 **Araştırma Makalesi | Research Article**

Sovyet Hakas Şairi Mihail Yeremeyeviç Kil'çiçakov'un Şiirlerinde Memleket Teması

The Theme Motherland in Soviet Khakas Poet Mikhail Yeremevich Kilchichakov's Poems

Doç. Dr. Erhan AKTAŞ

ORCID: 0000-0002-7303-1890 ◆ Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü ◆ aktaserhan@mail.ru

Özet

Günümüzde Rusya Federasyonu sınırları içinde kalan Güney Sibirya bölgesindeki Türk halklarından biri olan Hakaslar zengin bir sözlü edebiyat geleneğine sahip olmalarına rağmen çağdaş anlamdaki edebiyat geleneği yirminci yüzyılın ilk çeyreği gibi oldukça geç bir dönemde ortaya çıkmıştır. Bu geç döneme rağmen birçok edebî yaratma Sovyet devrine ait olmakla birlikte günümüzde de yaratılmaya devam etmektedir. Edebî temsilcilerin büyük bir kısmı Hakasça ve Rusça olarak iki dilli bir şekilde çağdaş edebiyatın muhtelif türlerinde eser ortaya koymuşlardır. Çağdaş Hakas edebiyatı geleneği içinde II. Dünya Savaşı'nın hemen akabinde şiir ve tiyatro alanında eserlerini gördüğümüz temsilcilerden biri de Mihail Yeremeyeviç Kil'çiçakov (1919-1990)'dur. Büyük Anavatan Savaşı'nın ardından ilk olarak süreli yayınlarda çalışmaları görülen sanatçı sonraki dönemlerde farklı türlerde kaleme almış olduğu çalışmalarla bir devrin edebiyat geleneğine damga vurmuştur. Aynı zamanda bir savaş gazisi olan M. Ye. Kil'çiçakov'un savaş zamanında yaşadıklarının sonucu hissettiklerini hangi konuda olursa olsun yazmış olduğu birçok üründe görmek mümkündür. M. Ye. Kil'çiçakov şairlik özelliği yanında yine II. Dünya Savaşı sonrasında çağdaş Hakas tiyatrosunun önemli temsilcilerinden biri olarak da bilinmektedir. O sahip olduğu yazarlık, oyunculuk, sahne tasarımcılığı gibi birçok özelliği bünyesinde taşıyan tam teşekküllü bir dramaturgdur. Şairlik ve dramaturgluk kimliğini zirve noktasına taşıyan unsurlar arasında M. Ye. Kil'çiçakov'un sanatsal yeteneğinin yanı sıra çocukluğundan itibaren bulunduğu sözlü kültür çevresi de yer alır. Bu durumdan kaynaklı olarak M. Ye. Kil'çiçakov sadece çağdaş edebiyat ürünleri değil masal, efsane ve destan türlerinde eserler veren hem bir sözlü kaynak hem de folklor müellifidir. Bu çalışmada söz konusu şairin memleket temalı şiirleri üzerinde durulacaktır. Şair gerek II. Dünya Savaşı esnasında yaşadıklarından dolayı gerekse de Hakasya ve Sovyetler Birliğine duyduğu sevgi ve bağlılıktan dolayı neredeyse tüm şiirlerinde bu temayı yoğun veya yüzeysel biçimde de olsa işlemiştir. Ancak bazı şiirlerinde bu durumu daha fazla hissettirmektedir. Çalışmaya dahil ettiğimiz memleket temalı beş şiir bulunmaktadır. Şiirlerin tam metinlerinin verilmesinden önce şairin biyografisi hakkında genel bilgi, Türkiye'de çağdaş Hakas edebiyatı ve şair hakkında yapılan çalışmaların bir özeti yapılmıştır. Özellikle bu başlıkta görülecektir ki muhtelif kitap bölümlerindeki kısa biyografik bilgiler, bazı şiirlerinin tercümeleri ve şairin bir şiirinden hareketle yazılmış bir makale haricinde Mihail Yeremeyeviç Kil'çiçakov hakkında Türkiye literatüründe yapılmış geniş ölçekli bir çalışma ne yazık ki yoktur. Ben de bu makale ve bununla birlikte eş zamanlı yazdığım makale ve bildirilerle bu eksikliği nispeten doldurmak için gayret göstermekteyim. Bilhassa bulunduğumuz 2025 yılı şairin ölümünün otuz beşinci yıl dönümüdür ve bu ilgiyi haketmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hakasya, Hakaslar, çağdaş Hakas edebiyatı, Mihail Yeremeyeviç Kil'çiçakov, memleket teması.

Extended Abstract

The Khakas alphabet, which began to be developed in the late 1920s, evolved historically through Latin and Cyrillic writing, ultimately leading to the adoption of a Cyrillic-based alphabet. From this period onward,

Geliş / Received : 28.07.2025 | Kabul / Accepted: 17.12. 2025 | Yayın / Published: 20.12.2025

Copyright: © 2022 by the authors. Licensee IJHAR. This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (https://creativecommons.org/licenses/by/ 4.0/)

numerous works have emerged, including poetry, short stories, plays, the transcription of folk literature, textbooks, dictionaries, and other contemporary literary genres. Unlike folk literature, which has been studied since ancient times and boasts numerous examples that have not yet been written down, the emergence of contemporary literary works dates back to a relatively late period, specifically after the second quarter of the twentieth century. Contemporary Khakas literature emerged during the Soviet era. Therefore, a large portion of the works of this period were written within the framework of socialist realism, a philosophy that V.I. Lenin defined as party literature. While there were works written on various themes alongside ideologically aligned creations, the general trend remained within the aforementioned thematic framework. It is possible to say that a literary tradition of this kind continued from the thirties of the twentieth century until the dissolution of the USSR. After the collapse of the Union, some Turkic peoples established their own independent states. As in the case of Khakassia, some autonomous entities where many Turkic peoples live continue to live under the Russian Federation. In parallel, ideologically charged literary works have been largely replaced by a literary tradition shaped by new literary theories. Mikhail Evreyevevich Kil'chichakov, whose work will be the focus of this study, is one of the most important representatives of contemporary Khakas literature. He began producing his first literary works immediately after World War II and maintained this creativity until his death. This veteran writer, who also demonstrated significant service during that war, masterfully utilized the emotions of that period at certain points in his artistic career. M. Ye. Kil'chichakov is not only a poet but also a dramaturge. It can be argued that his true artistic talent began with the traditional dances he performed for theatergoers who visited his village. In the following years, during his education in Moscow and Abakan, he combined his literary and artistic theory with his practice, demonstrating his work not only in Khakassia but also throughout the Soviet geography and even in various Asian and European countries. This study will examine a specific section of the poetic world of Mikhail Evremeyevich Kil'chichakov, a Khakass poet and dramatist of the Soviet era. It will explore his works that incorporate themes of homeland. His first poems began to be published in the Khakassia newspaper Hızıl Aal in 1946. His first anthology, consisting of his main poems, appeared in 1956 under the title Tayğada (Tayğada). After this period, numerous poems, both in Khakass and Russian, can be found in various periodicals, including newspapers and magazines. His poems were also translated into the languages of the Soviet peoples and were read with admiration. In addition to translating his own poems, he also translated poems by poets from other Soviet nations into Khakass, thus facilitating their acquaintance with the Khakass literary public. A general examination of M. Kil'chichakov's poetics and poetic works reveals that, in addition to his personal ideas and sentiments, he did not deviate from the ideologically based cultural and artistic understanding of the Soviet era. However, it would be wrong to evaluate all of his works in this light. After he was severely wounded and lost an arm during World War II, his emotional and intellectual world influenced his artistic life. In this respect, the style of his works, which praise and highlight the Soviet homeland and socialist institutions, is understood to have emerged from the pen of a frank and committed socialist poet. His political stance is unequivocal, but he does not do so in a crude way; he does so poetically. Based on all this, the poet's ideological poems, which are also the subject of this study, focusing on homeland or homeland, are impressive works that have influenced not only his time but also subsequent generations. The study includes five poems by Mikhail Yeremeyevich Kil'chichakov that we believe more explicitly address the theme of homeland. In addition to the standard headings dictated by the journal format, such as Introduction, Findings, Purpose, Method, Conclusion and Discussion, and References, the article also includes four subheadings to explore further the topic: Contemporary Khakas Literature in Turkey and Studies on Mikhail Yeremeyeviç Kil'chichakov, An Essay on Mikhail Yeremeyeviç Kil'chichakov and His Poems on the Theme of Homeland, and Texts. Under the introduction heading, the conditions of emergence and development of the contemporary Khakas literary tradition and its representatives, which emerged within the framework of written culture, were examined. The findings section outlines the concept of homeland and how it has been addressed in the literary traditions of Turkic peoples in Turkey and beyond. This analysis focuses particularly on how Soviet-era Turkish writers and poets of noble birth perceived the concept of homeland and how Turkish researchers have evaluated it. Under the heading "Studies on Contemporary Khakas Literature in Turkey and Mikhail Yeremeevich Kil'chichakov," a chronological presentation is presented of qualitatively rich but quantitatively limited works in Turkish literature, primarily based on textual publications and studies on contemporary Khakas literature. Following this, the relatively few publications on Mikhail Yeremeevich Kil'chichakov are also reviewed. A short biography of the poet is given under the subtitle "An Attempt to Analyze Mikhail Yeremeyeviç Kil’chichakov and His Poems on the Theme of Homeland." Subsequently, an attempt is made to analyze the poems "Төреен Чирібіс – Хакасиябыс," "Хакасиям Минің," "Күннең Хада," "Күргеннер Чоохтапча," and "Ағыр Ис." Because the full texts of the poems are provided under the subheading "Texts," no sample excerpts from the poems were included in the analysis. Readers can follow the full text examples. The full texts of five poems are provided under the subheading "Texts." The text examples consist of Khakas' poems in Cyrillic script and their Turkish translations. Where necessary, various explanations have been provided in

footnotes. The Conclusion and Discussion section, rather than providing a general summary of the study, addresses two fundamental issues. The first is that future studies and research on Soviet-era Turkic literature should adopt a more objective style, taking into account the spirit of the era, avoiding fanaticism, and maintaining a scholarly perspective. The second issue, related to the first topic discussed under this subheading, is the need for a more consistent and objective institutional approach to Soviet-era Turkic literary figures, whose ideological aspects are predominant. Under the headings of Purpose and Method, the topics we touched upon in general and specific terms in the above lines, the reason for writing the study, and especially how the texts were published, are discussed. In the bibliography section, publications in Turkish, Khakas, and Russian literature used in the study are listed.

Keywords: Khakassia, Khakas, contemporary Khakas literature, Mikhail Yeremeevich Kilchichakov, motherland theme

Giriş

Tarihî süreç boyunca ayrışarak farklı etnonimlerle karşılanacak olan Türk halklarına ait ortak yazılı edebî metinler bir kenara konacak olursa Güney Sibirya bölgesindeki Türk halklarından biri olan Hakasların çağdaş edebiyat geleneği yirminci asrın ilk çeyreğinden sonra ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte kesin olarak tarihlenemeyen bir dönemden itibaren günümüze gelinceye kadar zengin bir sözlü edebiyat geleneğinin bulunduğunu özellikle belirtmek gerekir. Rusya'daki Çarlık rejiminin son dönemlerinden başlayıp Ekim Devriminden sonra ortaya çıkan Sovyet iktidarı döneminde ise birçok Türk halkına özgü alfabeler ve buradan hareketle bu topluluklara ait büyük oranda çağdaş edebiyat geleneği içinde değerlendirilen bir gelenek de ortaya çıkmıştır. Söz konusu tarihî süreçte, tüm Türk halkları için geçerli olmamakla birlikte Hakaslar gibi yazı dili geleneği oldukça geç bir dönemde ortaya çıkmış grupların edebiyatları bu şekilde meydana gelmiştir. Hakasların da kendilerine özgü bir alfabeye geç bir dönemde sahip olmaları ve buna paralel olarak yazılı kültür çevrelerini de günümüze yakın bir zamanda oluşturmaya başlamaları çağdaş anlamdaki edebi yaratmaların ortaya çıkışını da etkilemiştir. Çağdaş Hakas edebiyatı yaratmalarının büyük kısmı Sovyet Hakasyası döneminde verildiği için bu devrin toplumsal, siyasî ve kültürel ortamının yansımalarını bu döneme ait yazılı edebî geleneğinde takip edebilmek mümkündür. Büyük ölçüde Çarlık ve sonrasındaki Sovyet devri Rus edebiyatından gerek tür çeşitliliği gerekse de içerik özellikleri bakımından etkilenme görülür. Ancak durum bununla sınırla değildir. Zira 1920li yılların sonlarına doğru filizlenen Hakas yazılı edebiyat geleneği Rus edebiyatının yanı sıra yazılı kültür çevresinden yüzyıllar önce ortaya çıkmış olan ve halen daha güçlü bir şekilde devam eden halk edebiyatı geleneği de çağdaş Hakas edebiyatını besleyen en önemli kaynaklardan biri olmuştur. Bunu neredeyse tüm çağdaş edebî türlerde görmek mümkündür. Bu çalışmada, yukarıda bahsedilen ve Türk halklarının edebiyat tarihi için geç bir döneme tarihlenebilecek Sovyet dönemi çağdaş Hakas edebiyatı temsilcilerinden şair ve dramaturg Mihail Yeremeyeviç Kil'çiçakov'un şiirlerinden hareketle söz konusu yaratmalarında ele alınan *memleket* teması üzerinde durulacaktır. Şairin gerek poetikası gerekse buradan kaynaklanan şiirlerine bakıldığında bu temanın doğrudan ve dolaylı olarak ele alındığı görülmektedir.

Türkiye'de Çağdaş Hakas Edebiyatı ve Mihail Yeremeyeviç Kil'çiçakov Hakkında Yapılan Çalışmalar

Ülkemizde Hakaslar hakkında gerek lisans ve lisansüstü tez çalışmaları gerekse de metin neşri şeklindeki çalışmaların büyük bir kısmını folklor, dil ve tarih disiplinlerindeki ürünler oluşturmaktadır. 2000li yıllardan itibaren bu disiplindeki çalışmalara bazı çağdaş edebiyat türündeki ürünler de eklenmiştir. *Memleket* temalı belli başlı şiirleri üzerinde durmaya çalışacağımız M. Ye. Kil'çiçakov hayatını sürdüğü Hakasya'da ve Sovyetler Birliği sınırları içindeki edebî mahfillerde çokça bilinen bir şair ve dramaturgdur. Bununla birlikte gerek kendi yayınları gerekse kendisi hakkında, büyük ölçüde ölümünden sonra, ortaya çıkan literatürle de göz doldurmuş önemli bir edebî şahsiyettir. Bahsettiğimiz Rusça ve Hakasça kaynakça büyük bir yekûn tuttuğu ve çalışmamızın hacmini fazlasıyla aşacağından bu başlık altında yalnızca şair hakkında Türkiye'de yapılan çalışmalar ile çağdaş Hakas edebiyatı üzerine yapılan inceleme ve araştırmalardan bahsedilecektir.

Türkiye Türkolojisinde çağdaş Hakas edebiyatı hakkında, rastladığımız, ilk yayın bölüm yazarlığını Ekrem Arıkoğlu'nun yaptığı *Türk Dünyası El Kitabı*'nın *Edebiyat (Türkiye Dışı Türk Edebiyatı)* başlıklı dördüncü cildindeki bilgilerdir. Burada 1920li yıllardan itibaren şekillenen çağdaş Hakas edebiyatının tarihinden ve belli başlı temsilcilerinden ana hatlarıyla bahsedilir. Aşağıdaki bazı yayınlarda daha ayrıntılı bilgi verilecek temsilciler hakkında ilk bahisler burada yer alır. Çalışmamızın kişi merkezini oluşturan M. Ye. Kil'çiçakov da bölüm yazarı tarafından *ihtilal zamanında doğmuş ikinci kuşak yazarlar* arasında sayılmış ve onun bazı tiyatro eserlerinin isimleri zikredilmiştir (Arıkoğlu, 1998, ss. 487-489). Bir başka çalışma olan ve Kültür Bakanlığı yayınları arasından çıkan *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatı Antolojisi* başlığını taşıyan külliyatın 25. cildi de Ekrem Arıkoğlu tarafından hazırlanan *Hakas Edebiyatı* başlığını taşımaktadır. Bu çalışmada Hakasların tarihi ve genel manada edebî geleneklerinden bahsedilmiş ve bu edebî gelenek *Hakas Halk Edebiyatı* ve *Hakas Yazılı Edebiyatı* olarak iki bölümde işlenmiştir. Araştırmacı, *Hakas Yazılı Edebiyatı* başlığı altında çağdaş Hakas edebiyatı temsilcilerinden kırk tanesinin kısaca biyografisi ve sanat hayatı ile eserlerinden bazı örnekleri Türkçeye kazandırarak vermiştir (Arıkoğlu, 2003, ss. 243-424). Ekrem Arıkoğlu tarafından Türkçeye çevrilip yayımlanan bir diğer çağdaş Hakas edebiyatı ürünü Valentina Gavrilovna Şulbayeva'ya ait olan *Derin Geçitte* isimli tiyatro oyunudur. Oyun, aktarıcı tarafından iki bölüm halinde yayımlanmıştır (Şulbayeva, 2003, ss. 87-109; Şulbayeva, 2004, ss. 43-67). Oyunun içeriği aktaran tarafından şu şekilde özetlenmiştir: *Yazar bu oyununda perestroyka (yeniden yapılanma) ve glasnost (açıklık) politikalarıyla Hakasların hayatında meydana gelen değişmeleri bir ailenin dramı şeklinde anlatıyor. Yeni hayata alışma, Afganistan savaşının insanlar üzerindeki etkisi, Hakas kadınının fedakârlığı oyunda işlenen diğer konular* (Şulbayeva, 2004, ss. 43). Bu silsile içinde karşılaştığımız bir diğer çalışma Gülsüm Killi'nin, Hakas yazar Vasiliy Andreyeviç Kobyakov'un *Vaftiz* hikayesini tercüme edip incelediği makalesidir (Killi, 2004, ss. 117-135). Makalede V.A. Kobyakov'un kendisinden ve sanatından bilgiler verilmiş, çalışmalarının içeriğinden, hikâyeye konu olan Hakasların Hıristiyanlaştırılma sürecinden bahsedildikten sonra *Vaftiz (Kĭröske Tüzĭrgenĭ)* hikayesinin Türkçe tercümesi sunulmuştur. Gülsüm Killi'nin çalışmalarından bir diğeri de yine çağdaş Hakas yazarlarından İlya Prokopyeviç Topoyev'in sanat hayatını irdeleyip bazı hikayelerinin tercümesini yaptığı önemli çalışmasıdır (Killi, 2008). Çalışma yalnızca biyografik bilgilerden ve hikayelerin tercümesinden oluşmakla kalmayıp Hakasların tarihinden, standart dillerinin oluşum ve Hakas yazılı edebiyatının başlangıcından günümüze olan gelişim sürecinden ayrıntılarıyla bahsedilir. Bu bilgilerin akabinde çalışmaya konu edinen İ.P. Topoyev'in hayatı, eserlerindeki dil özellikleri, hikayelerinde öne çıkardığı mizahî atmosferi ve yine bunlardaki Hakas imgesi üzerine değerlendirmelerde bulunduktan sonra İ.P. Topoyev'in on dört hikayesinin Hakasça orijinalleri ile bunların Türkçe karşılıklarını verir. Bu, Türkiye'deki çağdaş Hakas edebiyatı ve onun bir temsilcisinin ele alındığı ilk monografik çalışmadır. Türkiye literatüründeki bir diğer çağdaş Hakas edebiyatı ürünü sadece Hakasça metin neşri ve yazarı hakkında kısa bir bilginin verildiği tiyatro oyunu üzerinedir. *Tiyatro Almanağı II* başlıklı çalışmada Alisa A. Kızlasova'nın kaleme almış olduğu *Ada Çirĭ* (Ata Toprağı) başlıklı oyun tam metin halinde yer almaktadır (Gafarlı, 2015, ss. 478-518). Bu oyun 2008 yılında Hakas dilinde sinemaya da uyarlanmıştır. Nergis Biray'ın editörlüğünde hazırlanan *Çağdaş Türk Lehçeleri El Kitabı*'nda araştırmacı Erhan Aktaş'ın hazırlamış olduğu *Hakas Türkçesi* başlıklı bölümde okurlar tarafından tercümesinin yapılması için verilmiş *örnek metinler* kısmında çağdaş Hakas edebiyatına ait bazı kısa metin parçaları da bulunmaktadır. Bunlar arasında Karkey Nerbışev'in hazırladığı *Körçem, Doktor! Piçikter hoostıra pazılğan çooh* başlıklı eserde yer alan *Körçem, Doktor!* başlıklı metin; Valeriy Maynaşev'in kaleme aldığı *O Veçnosti* isimli eserden alınan *İne Hozannın Sıı*dı başlıklı şiiri; M. Ye. Kil'çiçakov'a ait *İceme* isimli şiir ile Anatoliy Sultrekov'un Mihail Ye. Kil'çiçakov'u konu ettiği *Mıkayla* isimli kitaptan alınan *Sibirek Sastığ Abahay* isimli metin bulunmaktadır (Biray, 2016, ss. 682-686). Çevirisi yapılmamış bu örnek Hakasça metinlerin yanı sıra yine aynı çalışmada tam metin çevirisinin Doğan Balcı, 2023, ss. 591-809'da verildiği *Irahhı Aalda* isimli romandan bazı parçaların çevrimyazısı, tercümesi ve sözlükçesi yine araştırmacı tarafından okuyucuya sunulmuştur (Biray, 2016, ss. 654-660). Çağdaş Hakas edebiyatıyla alakalı son çalışmalardan biri yine Ekrem Arıkoğlu'na aittir. Eserde Çağdaş Hakas edebiyat geleneği hakkında verilen genel bir bilginin ardından on beş çağdaş Hakas edebiyatı temsilcisinin kısaca biyografileri verilip belli başlı eserlerinden bahsedildikten sonra yazarlara ait öne çıkan eserlerinden birinin bir bölümü Türkçeye çevrilmiştir. Çalışmada M. Ye. Kil'çiçakov yer

almamaktadır (Arıkoğlu, 2019). Dilbilim konulu bir lisansüstü tez olmasına rağmen bir çağdaş Hakas edebiyat metninden faydalanmasından dolayı bahsedeceğimiz son çalışma Şima Doğan Balcı'ya aittir. Bu doktora çalışmasında Hakas yazılı edebiyatının önemli örneklerinden sayılan Nikolay Georgiyeviç Domojakov'un *Irahhı Aalda* (Uzaktaki Köyde) metninden hareketle bir dilbilimi çalışması yapılmıştır. Burada önemli olan, daha önceleri farklı araştırmacılarca parça parça aktarılıp yayımlanan romanın ilk defa tam metin halinde Doğan Balcı tarafından Türkçeye çevrilmesidir. Çalışmada ana hatlarıyla N.G. Domojakov'un biyografisi, sanat hayatı, bilimsel çalışmaları üzerinde durulmuş, akabinde çalışmanın ana konusunu içeren romandaki söz varlığının dil incelemesi yapıldıktan sonra ilk Hakas romanının tam metni Türkçe olarak verilmiştir (Doğan Balcı, 2023).

Görüleceği üzere Türkiye literatüründe çağdaş Hakas edebiyatı ile ilgili çalışmaların sayısı dil ve folklor çalışmalarıyla karşılaştırıldığında oldukça az bir yekûn tutmaktadır. Bunun haricinde biyografileri, çalışmaları, sanat hayatlarıyla monografik bir çalışmada ele alınan temsilciler ise neredeyse yok derecesindedir. Türkiye literatüründe M. Ye. Kil'çiçakov üzerine yapılan çalışmalara baktığımızda da bahsettiğimiz durumdan çok farklı bir manzarayla karşılaşılmamaktadır.

İçinde M. Kil'çiçakov ile birlikte muhtelif çağdaş Hakas edebiyatı temsilcisinin de bulunduğu çalışma bu temsilcilerin biyografilerinin bulunduğu madde başlarının Ekrem Arıkoğlu tarafından kaleme alındığı *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*'dir. Burada ismi Mihail Jeremeyeviç Kilçiçakov olarak verilen M. Ye. Kil'çiçakov'un şahsî ve edebî hayatından bahsedilip bazı eserlerinin isimleri sunulmuştur (Arıkoğlu, 2006, ss. 24-25). Ekrem Arıkoğlu'nun hazırlamış olduğu bir başka çalışmada çağdaş Hakas edebiyatı konusu ele alınmıştır, yazarın ifadesiyle Arıkoğlu 2003'ten özetlenen *Hakasların Edebiyatı* isimli altbaşlık altında *Hakas Yazılı Edebiyatı* da bulunmaktadır (Arıkoğlu, 2019, ss. 136-138). M. Ye. Kil'çiçakov ya da dostlarının kendisine hitap ettiği şekliyle *Mıkayla*'dan Türkiye'de ilk defa 1998 yılında yine Ekrem Arıkoğlu'nun kitap bölümünü hazırlamış olduğu *Türk Dünyası El Kitabı'*nda çok kısa bir şekilde bahsedilmiş olup daha sonra yine aynı araştırıcının 2003'te hazırlamış olduğu çalışmada bahsedilmiştir. Burada Kil'çiçakov'un kısa bir biyografisi, farklı türlerdeki belli başlı eserleri ile *Töreen Çiribis – Hakasiyabıs, Çarıh Kün Suzı, İcem, Irahhı Çirde, Püün Payram, Çüreem Nandırça, Tahpahtar* şiirlerinin Türkçe tercümeleri yer almaktadır (Arıkoğlu, 2003, ss. 306-312). Şair ve dramaturg hakkındaki bir diğer çalışma *Mihail Eremeeviç Kilçiçakov'un "İki Çolak" Şiirinin Çevirisi Temelinde Hakas Edebiyatına Bir Girizgâh* başlığıyla Denizcan Dede'ye aittir. Yazar öncelikle, eksik bir literatürle de olsa Türkiye'deki Hakas halk edebiyatı üzerine yapılan çalışmalardan bahseder ardından özet hacminde bir bölümde çağdaş Hakas edebiyatı hakkında bilgi verir. Bunların akabinde Mıkayla'dan ana hatlarıyla bahseden yazar onun *İki Çolak* isimli şiirinin tercümesini verdikten sonra değerlendirme ve sonuç bölümüyle çalışmasını tamamlar (Dede, 2020, ss. 45-49). Bir başka çalışma da Mıkayla'nın şiirlerinden biri olan *Hakasiyam Miniŋ* başlıklı şiirinin Türk boylarından muhtelif şiirlerin bulunduğu bir almanaktaki Türkçe tercümesinden oluşmaktadır (Eynel ve Biray, 2020, ss. 251).

Mihail Yeremeyeviç Kil'çiçakov'un Hayatı

Şiirlerin incelemesine geçmeden önce şairin biyografisi hakkında ana hatlarıyla bilgi vermeyi uygun bulmaktayız: 21 Kasım 1919 yılında Askiz bölgesi Yukarı Töö (Verhnyaya Teya) köyünde çiftçi ve aynı zamanda halk edebiyatı geleneğinin sözlü kaynaklığını yapan bir ailede doğdu. Sadece çekirdek ailede değil anne tarafından büyük kuzeni olan ve yöresinde iyi tanınan nımahçı Soyan Borgoyakov'dan etkilendi ve onun daha sonraki yıllarında özellikle de poetikasını inşa edecek şifahî bilgileri kendisinden edindi. Annesini 1934 babasını ise 1935 yılında kaybetmesinin ardından *Honıh Çöbĭ* isimli kolhozda çalışmaya başladı. Çalışma hayatı esnasında köylerine gelen tiyatro grubu onun daha önce özümsediği şairlik özelliğine ilaveten oradaki sanatçılara sergilemiş olduğu geleneksel danslardan sonra, tiyatroculuk vasfını da eklemesine sebep olmuş ve merakını da artırarak ilerleyen yıllarda şairliğinin yanı sıra dramaturg olma hususiyetinin de tohumlarını ekmişti. 1939 yılından itibaren sanatçının geçtiği bazı dönüm noktaları onu fiziksel ve manevi açılardan oldukça derin etkilemiş ve bu durum sanat hayatına da yansımıştır. Söz konusu yılda II. Paylaşım Savaşı'nın arifesinde Fin Cephesi'nde savaşan M.

Kil'çiçakov daha sonraki yıllarda da farklı cephelerde görev alıp madalyalar kazanmıştır. 1942 yılında ise ağır bir şekilde yaralanıp mucizevî bir şekilde hayatta kalır ancak sol kolunu kaybeder. Yaşadığı bu elim olay onun memleket temalı başta olmak üzere diğer birçok şiirine de sirayet eder aslında. M. Kil'çiçakov oldukça samimi duygularla sosyalist rejime inanmış, bu uğurda savaşmış ve hatta belki de özellikle tiyatro alanında onu dezavantajlı bir konuma sokmuş olan fizikî durumuna rağmen rejime ve ana vatana karşı umudunu hiçbir zaman yitirmemiş bir sanatçıdır. Lirik tarzdaki şiirleri bir kenara konacak olursa özellikle ideolojik tarzdaki şiirleri, bir tanesi Türkçeye de tercüme edilen savaş dönemini anlatan şiirleri ve çalışmamızın metin merkezini oluşturan yaratmalarında da bu samimiyet rahatlıkla görülebilir. Bu cümleleri özellikle kurmamızın sebeplerinden en önemlisi şairin sadece ideolojik ve sanatsal duruşunu göstermek değildir. Aynı zamanda Türkiye'de Sovyet devri Türk halklarının halk veya çağdaş tarzdaki edebiyatçılarına ve onların edebî yaratmalarına alınan ve şahsen oldukça ön yargılı ve bilimsellikten uzak tavrı tenkit etmek içindir. Ancak çalışmanın aslî konusunu oluşturmadığı için bu bahsi başka bir çalışmanın konusu yapmak elzemdir diye düşünmekteyiz. II. Paylaşım Savaşı'nın hemen ardından Hakasya'daki *Hızıl Aal* gazetesinde yayımlanan ilk edebî çalışmaları, sonrasında Moskova'da M. Gorkiy Edebiyat Enstitüsü'ndeki eğitimi gibi gelişmeler onun gelenekten beslenerek inşa ettiği sanatsal kabiliyetini teori ile buluşturup gün yüzüne çıkaran en önemli etmenler olmuştur. Oldukça erken bir dönemde SSCB Yazarlar Birliği'ne üye olması, Moskova'dan Abakan'a döndüğünde Hakasya'daki şubenin uzun yıllar başkanlığını sürdürmesi ve bu esnada muhtelif türlerde ancak özellikle tiyatro ve şiir alanında birçok yaratma ortaya koyması M. Kil'çiçakov'un uzun bir dönem Hakas edebiyatını şekillendiren ve yön veren bir isme dönüşmesine sebep olur. Çalışmaları diğer Türk dilleriyle birlikte farklı yabancı dillere de çevrilir. Bulunduğu pozisyon nedeniyle Moğolistan, İsviçre, İtalya ve İspanya gibi Asya ve Avrupa ülkelerine seyahat ederek buradaki izlenim ve duygularını şiirleri vasıtasıyla ortaya koyar. Özelinde Hakas ve Rus dilleri üzerinde Hakasya edebiyatına genelinde ise neredeyse yarım yüzyıllık bir süreç içerisinde Sovyet edebiyatına farklı türlerde çok kıymetli katkılar sunan Mihail Yeremeyeviç Kil'çiçakov 23 Ağustos 1990 yılında hayatını kaybetmiştir[1].

Amaç

Bu çalışmada ilk olarak, Türkiye literatüründe üzerinde çok durulmayan Güney Sibirya Türk halklarından Hakasların Sovyet devri temsilcilerinden biri olan Mihail Yevreyemiç Kil'çiçakov'un bazı şiirlerinden hareketle memleket temasını ne şekilde ele aldığı ve bunu yaparken kendi poetikasından ne şekilde yararlandığı üzerinde durulacaktır. Makalenin sınırlı hacmi içinde değinilecek bir diğer husus ise *memleket* teması çerçevesinde özellikle Sovyet döneminde kalem oynatan diğer Türk halklarına mensup şairlerin hangi açılardan ve hassasiyetlerden hareketle bu konuya eğildikleri ve bu sanatçılara ait yaratmaların Mihail Yevremeyeviç Kil'çiçakov'un şiirleriyle genel hatlarıyla yapılacak bir mukayesesi olacaktır. Çalışmamın amaçları arasında verdiğimiz ilk başlık daha daha ayrıntılı olmakla birlikte ikinci başlık ilk başlıktaki argümanları destekleyen nispette sınırlı tutulacaktır.

Yöntem

Bilindiği üzere bilimsel çalışmalarda metin merkezli yöntemler arasında veri toplama ve bunların analizi gelmektedir. Bu analizin işlenişi yazılı veya sözlü verilerin betimsel ve tematik analizleriyle birlikte söylem ve doküman analizi işlemini de beraberinde getirir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Söz konusu çalışmamızda yapılacak analiz ise yukarıda sıralanan listede adı geçen doküman analizi olacaktır. Bu makalede sırasıyla M. Ye. Kil'çiçakov hakkında Türkiye'de yapılmış çalışmalar, şairin biyografisi ve çalışmamıza dahil ettiğimiz, şairinin *memleket* teması ile öne çıkan bazı şiirlerinin şekil, içerik ve üslup özelliklerinin incelemesi yer alacaktır. Çalışmanın merkezinde yer alan şiirlerin yalnızca Hakasça orijinalleri verilmiş olup ayrıntılarından ve gerekli görülürse tercümelerinden inceleme kısmında bahsedilecektir. İncelemede şairin **Töреен Чирібіс – Хакасиябыс** (Töreen Çirĭbĭs – Hakasiyabıs / Memleketimiz Hakasyamız), **Хакасиям Минің** (Hakasiyam Minĭŋ / Hakasyam Benim),

[1] Bu paragraf İşenko, 2019, ss. 9-35'ten özetlenmiştir.

Күннең Хада (Künneŋ Hada / Güneşle Beraber), **Күргеннер Чоохтапча** (Kürgenner Çoohtapça / Kurganlar Konuşuyor) ve **Ағыр Ис** (Ağır İs / Kıvrımlı İs) başlıklı şiirler üzerine bir inceleme tercih edilmiştir. Şiirlerin orijinal metinleri Kiril harflidir. Ancak bu çalışmada metinlerin Latin harflerine olan çevrimyazısı ile verilmesi tercih edilmiştir.

Bulgular

Sözcük anlamı, TDK sözlüğünde *ülke; bir kimsenin doğup büyüdüğü yer, şehir, yurt; iklim ve üretim bakımından ele alınan bölge* anlamlarına gelen memleket, çok eski tarihleri olan milletler için yukarıda verilen anlamlardan daha fazlasını içeren bir kavram olarak belirir. Söz konusu coğrafyalardaki maddi ve manevi anlamdaki her kavram herhangi bir coğrafyada karşılaşılabilecek tabiat unsuruyla birlikte farklı anlamlar yüklenip, bireysel ve kolektif manada bilinç ve bilinçaltı düzeyde gelenekten moderniteye uzanan süreçte ayrı ve bambaşka anlamlar taşıyarak ilerleyen kuşak ve bilinçlere de aktarılır. Türkçenin yazılı kültür öncesi dönemlerinde hangi söz ve söz gruplarıyla karşılandığını tam olarak bilmiyor olsak da kabaca sekizinci yüzyıldan itibaren Türklerin vatan, memleket ve ülke kavramlarını neler ile karşıladıklarını söz konusu dönemden günümüze gelinceye değin, farklı Türk halklarının sözlü ve yazılı edebiyat ürünleri vasıtasıyla takip etmek mümkündür. Makalemizin konusunu oluşturan ve incelemeye dahil ettiğimiz manzumelerde de zaman zaman geçtiği üzere Hakasların memleket ve vatan kavramları için *töreen çir, çir-sub* gibi bengütaş edebiyatının söz varlığında da karşılaştığımız ifadeler kullanılmaktadır. Konuyla yani edebiyat ürünlerinde vatan ve memleket kavramlarının kullanılmasıyla alakalı olarak gerek Türkiye gerekse Türkiye dışı Türk halklarının edebiyatında birçok çalışma kaleme alınmıştır. Ülkemizdeki, konuyla alakalı çalışmaların büyük bir kısmını ise özellikle Sovyetler Birliği'nde bulunan Gagauz, Kırgız, Kırım Tatar, Azeri ve Kazak gibi Türk halklarına mensup edebiyatçıların vatan ve memleket konularını ele aldıkları şiir örnekleri oluşturur iken (Eliuz, 2010, ss. 63-73; Özakdağ, 2012, ss. 32-49; Adıgüzel, 2011, ss. 63-74; Kapağan, 2015, ss. 174-180; Ilgısheva, 2022, ss. 3-9) Türkiye sahası klasik, halk ve çağdaş edebiyat gelenekleri içinde vatan temasının ele alındığı şiirlerin incelendiği çalışmalar da mevcuttur (Kurt, 2009, ss. 105-137).

Mihail Yeremeyeviç Kil'çiçakov Hakas edebiyat tarihinde her ne kadar çoğunlukla bir dramaturg olarak yer etmişse de yetiştiği çevrenin kültürel alt yapısı ve kendisinde bulunan yaratma kabiliyeti gibi sebeplerle bu yazılı edebiyat geleneğine damga vurmuş şiirleri ile de bilinmektedir. Onun şairliğini yalnızca çağdaş edebiyat geleneği içine hapsetmek ise sanatına haksızlık etmek olacaktır. Başka bir çalışmamızın içeriğini oluşturduğu için burada çok kısa bir şekilde temas etmeyi tercih ettiğimiz konu, yukarıda bahsedildiği üzere kendisinin sözlü kültür çevresinden oldukça zengin bir şekilde beslenmesinden kaynaklı olarak, Hakas halk edebiyatı içinde sözlü kaynak olarak da adlandırılabilecek bir özelliğe sahip olmasıdır. M. Kil'çiçakov, ailesinden gördüğü ve aldığı şifahî kültürden kaynaklı olarak Hakas destancılık ve hikâye-masalcılık geleneğinde çokça müracaat edilen ve *çathan* adı verilen müzik aletinin de usta bir icracısıdır. Bununla birlikte Türkiye sahası halk edebiyatında *kalem şairi* olarak da bilinen yani doğrudan doğruya yazarak halk edebiyatı ürünleri ortaya koyan bir sanatçıdır. Beslenmiş olduğu şifahî kültür sadece çağdaş edebiyat ürünleri olarak değerlendirilebilecek şiirleri değil halk şiiri, efsane, masal ve hatta destan yazmasına ve zaman zaman bunları bir müzik aleti eşliğinde sözlü olarak da icra etmesine imkân sağlamıştır.

M. Ye. Kil'çiçakov'un yazmış olduğu şiirlerin bütününe baktığımızda memleket temasının ele alınış tarzını doğrudan ve dolaylı tarzda yazılmış şiirler oluşturmaktadır. İncelememizde şairin *Töreen Çirĭbĭs – Hakasiyabıs* (Memleketimiz Hakasyamız), *Hakasiyam Minĭŋ* (Hakasyam Benim), *Künneŋ Hada* (Güneşle Beraber), *Kürgenner Çoohtapça* (Kurganlar Konuşuyor), *Ağır İs* (Kıvrımlı İs) başlıklı şiirlerini metin örneği olarak aldık. Bunların haricindeki şiirlerde memleket teması, yazılan şiirlerin tematik göndermesinin farklı konular üzerine olmasından dolayı incelemeye dahil edilmemiştir. Yukarıda anılan şiirlerden ise sadece başlığından hareketle isimleri geçen ilk iki şiir çalışma konusuna doğrudan uygunluk taşımakla birlikte diğerlerinin içerikleri de memleket / vatan temasını ihtiva eden şiirler olarak ele alınabilir.

İlk şiir örneklerini 1946 yılından itibaren *Hızıl Aal* gazetesinde yayımlayan şairin o zamana dek yazmış olduğu şiirlerinin toplanıp yayımlandığı külliyat 1956 yılında *Tayğada* adıyla yayımlanmıştır. M. Kil'çiçakov'un çalışmaya dahil edilen şiirleri muhtelif yıllarda yazılmış olsa da taşıdıkları ruh ortaktır. Şairin gerek yaşadığı devrin sanat anlayışı gerekse samimi ve inanmış bir sosyalist sanatçı olması nedeniyle memleket şiirlerinde de Sovyet ruhunun farklı kavramlarına rastlamak mümkündür. Bu çalışmaya alınmayan ancak şairin şiir külliyatında bulunan bazı şiirleri ise doğrudan ideolojik karakterli olup asıl gayesi kişi ve kurumlarıyla Ekim İhtilali'nin kültürel, siyasal ve askerî unsurlarını ön plana çıkarmak olmuştur. Bunlar arasında *Halıh Çon Töli̇̆, İki̇̆ Ki̇̆nek, Püün Payram, Uucam Tannapça, Hacan Daa Çonda Adalar, Nımah Nimes, Mayor Gagaringe, Hızıl Öŋ* ve *Lenin* yer almaktadır. Yine onun ideolojik karakterli şiirleri arasına dahil edebileceğimiz ve şairin gerek poetikasının gerekse de politik duruşunun keskinleşmesine neden olan II. Paylaşım Savaşı'na ait şiirler de bulunmaktadır: *Yemin, Canlı Kan* ve *Şair Aleksandr Nikolayev'e Eldiven Alma Daveti.*

Töreen Çiri̇̆bi̇̆s – Hakasiyabıs (Төреен Чирібіс – Хакасиябыс) Adlı Şiirde Memleket Teması

Ele alacağımız ilk şiir *Töreen Çiri̇̆bi̇̆s – Hakasiyabıs* **(Төреен Чирібіс – Хакасиябыс)** olacaktır. Hangi amaç ve tema gereği yazılırsa yazılsın M. Kil'çiçakov'un şiirlerinde görülen vazgeçilmez unsurlardan biri olan tabiat tasvirleri ve tabiat unsurları üzerinden yapılan benzetmeler bu manzumede de karşımıza çıkmaktadır. Bu tabiat vurgusu veya vazgeçilmezliği ilk olarak şairin *memleket*inin birçok unsuruna tabiatın damga vurmasıyla açıklanabilir. Yeryüzü, gökyüzü ve geleneksel Hakas inanışlarının önemli unsurlarından olan yer altı veya mitik bir dile ifade edilecek olursa *Alt Dünya*, sadece geleneksel değil modern Hakas insanının da hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Sovyet halklarının devlet aygıtı marifetiyle din ve inanç kavramlarına almış oldukları tavır gayet net olmasına rağmen, Kil'çiçakov ile kendisinden önceki ve sonraki emsalleri bu durumu farklı sanatsal çabalarla kırmaya, aşmaya çalışmışlardır. Bunun yansımaları Kil'çiçakov'un ve diğer Hakas sanatçılarının eserlerinde kolaylıkla görülmektedir. *Ova, tepe, dağ, ırmak, göl, tayga, çiçeklerle renklenen geniş bozkır* şairin sadece bu şiirde değil diğer şiir ve tiyatro oyunlarında sıklıkla kullandığı imajlardandır. Ancak bu tabiat unsurları dekoratif veya sadece kurgusal bağlamda değil işlevsel ve gerçekçi bir üslupla verilmektedir. Örneğin ırmaklardan bahsederken *Kim, İs, Ağban* ve *Uybat*'ın isimleri mutlaka zikredilir. Nehirlerin bu denli vurgulanması Kil'çiçakov'un *memleket* imajını yaratırken kullanmış olduğu ve bereket sembolü olarak toprağı, insanı, kültürü diriltip ayağa kaldıran vurucu sembollerden biridir. M. Kil'çiçakov, Hakasya'yı destanî bir anlatımı hatırlatırcasına *altından kıymetli güzel* bir *yiğide* (Алтыннаң аарлығ сіліг чиидімзің) benzetir. Burada şiir sanatında sıklıkla kullanılan *teşhis*i çok açık bir biçimde görmek mümkündür. Yine destan kahramanı yiğitlerin baş yoldaşı olan at da Hakas destanlarında rahvan veya dörtnala gidişi esnasında yapılan benzetmelere eş bir biçimde şiir içinde verilmiştir. Hakasya coğrafyasının coğrafî unsurlarının şair tarafından zenginlik ve övünç kaynağı olarak verilmesi, özelinde M. Kil'çiçakov genelinde ise diğer çağdaş edebiyat temsilcilerinin en çok başvurdukları anlatım biçimlerinin başında gelmektedir. Ancak bu şiirde memleketin temsili sadece teşhis, teşbih ve mübalağa sanatı içinde ve doğal zenginliklerin sunulması şeklinde verilmez. Devrin ve şairin genel sanat anlayışı yani ideolojinin edebiyat başta olmak üzere diğer kültürel enstrümanlara yansıtılma tarzı olan sosyalist realizmin yansımaları da şiirde göze çarpar. M. Kil'çiçakov'un bu tercihini yalnızca kendisinin de samimi bir şekilde inanmış olduğu ideolojinin arzu ettiği politikayla sınırlandıramayız. M. Kil'çiçakov bu ve diğer şiirlerinde sıklıkla kullandığı üzere memleketin tasvirini bütüncül bir tarihi bakış açısıyla yapar. Şiirin ilk mısralarında tanıkladığımız geleneksel tarzdaki halk şiiri üslubu, şekil ve yapı özellikleriyle çağdaş bir üsluba evrilirken yine başlarda gördüğümüz alışılagelmiş halk edebiyatı edası manzumenin sonlarına doğru 1917 sonrası kazanımlarının Hakasya'daki yansımalarıyla birleşerek anlamlı bir hâl alır. Bu durumu da yukarıda belirttiğimiz üzere hem ideolojik sanatsal kaygılar hem gerçekliği tam anlamıyla yansıtma hem bütüncüllük hem de sanatçının kişisel tercihiyle açıklamak yerinde olacaktır. Sadece Hakasya'nın değil Altay-Sayan coğrafyasının da insan eliyle oluşturulmuş

harikalarından biri olan GES[3]'ten bahsedilmesi, bu bahsin öncesinde sıklıkla vurgulanan Hakas kültürü için önemli bir yerde bulunan başka başka ırmakların daha işlevsel bir şekilde kullanımını göstermek amacıyla bilhassa verilmiştir. Şair bu durumu "komünizm"in bir başarısı olarak değerlendirirken doğrudan belirtilmese de insanoğlunun tabiatı kullanarak ona dolaylı yoldan hâkim olduğunu da sezdirir ancak bunu ifade ederken Hakaslar için önemli olan tabiat unsurlarını ideolojiye kurban etmez. Güney Sibirya coğrafyası için sosyalist idarenin başarılarından biri olan GES'in yanında, şair, Hakasya'nın sahip olduğu ve o devir için önemli bir başarı emaresi olarak görülen *Lenin nişan*ından, Hakasya'nın tüm Sovyetler Birliği içindeki şöhretinden bahsettikten sonra, Parti'nin (Sovyetler Birliği Komünist Partisi) tüm bu olumlu hayat tarzının yaratılmasında ve güzel bir Hakasyanın yaratılmasındaki önemini vurgulayarak şiirini sonlandırmıştır.

Hakasyam Benim (Хакасиям Минің) Adlı Şiirde Memleket Teması

Bahsedeceğimiz ikinci şiir *Hakasyam Benim* **(Хакасиям Минің)** başlığını taşımakta olup tema açısından bir önceki ile benzer özellikler taşımaktadır. Tabiat unsurlarından hareketle teşhis ve teşbih sanatını yoğun bir şekilde kullanan şair, memleket sevgisine dair vurguyu bu kez yalnızca Hakasya toprakları üzerinden değil büyük ve ana vatan olan Sovyetler Birliği ki şiirde bu *Rodina ĭce* (Vatan Ana) tamlamasıyla verilmiştir ve Moskova yani devlet aygıtı /rejim üzerinden vermektedir. Hakasyayı ve Hakas insanını yetiştirip o günlere getirenin yine Moskova olduğunu söyleyen M. Kil'çiçakov, Moskova'nın Hakas toprağına ve insanına olan minnettarlığını *bulutların arasından* selam göndererek gösterdiğini de eklemektedir. Bir önceki şiirden farklı olarak burada memleketin emekçi sınıfından kadın ve erkek cinsiyetlerinin vurgusunu yaparak bahsetmektedir. *Yağız çehreli kızlar* (hangi iş kolunda olduklarına dair bilgi verilmeden) mutlu bir şekilde işlerini gördüklerini ve bu esnada dillerinden *sarın*larını eksik etmediklerini ifade eder. Erkek emekçiler ise maden ocaklarında kadın emekçiler gibi *kög*lerini söyleyerek gayretli bir şekilde çalışmaktadır. Gerek kadın gerek erkek emekçilerin gayretkeşliklerinin ise her zaman izlendiği de *Lenin dağların zirvesinde, sosyalist emekçi nesilleri eğittiği*nin geçtiği mısralardan anlaşılmaktadır. Burada Devrim'in önde gelen liderlerinden V.İ. Lenin özelinde devlet aygıtının varlığı bu mısrada sezdirilmiştir. Bu mısrayı yalnızca kontrol mekanizmasının belirtilmesi şeklinde anlamamak gerekir. Burada *emek* kavramının baş öğretmeni olarak da V.İ. Lenin'in görüldüğü vurgulanır. Kadınların çiftçilik erkeklerin ise maden işçiliği özelinde emekçi bir sınıf içinde verilmesi de tesadüfî olmasa gerektir. Burada devrin Sovyetler Birliği bayrağındaki orak ve çekiç'e gönderme bulunmaktadır. Orak, şiirde geçtiği şekliyle, Hakas çiftçi, köylü kadınlara; çekiç ise işçi Hakas erkekleriyle sembolize edilmiş olup bunlar doğuran, gözeten ve eğiten lider / baş öğretmen sıfatlarıyla Lenin'in cisimleştirildiği görülmektedir. Şiirin son dörtlüğünde bu kadın ve erkek emekçilerin annelerinin evlatlarının teorik düsturlar eşliğinde gerçekleştirmekte oldukları başarıya ulaşmış pratiklerini övdükleri görülür. Buradaki *anne* imajı hem bu genç sosyalistlerin biyolojik annesi üzerinden hem de asıl memleket olan Moskova merkezli Sovyetler Birliği'ni sembolize eden *rodina mat' / rodina ĭce* yani vatan ana / ana vatan ve nihayetinde Devlet'in kendisidir. Bu son dörtlükteki *көптің туңмазы - Хакасиям минің* (Birçoğunun kardeşi – Hakasyam benim) mısraında ise Sovyetler Birliği'nin inşası sırasında başlayıp yıkılışına kadarki süreçte bir devlet politikası olarak sunulan *halkların kardeşliği*

[3] *Gidroelektrostantsiya* (Hidro Elektrik Santrali) söz grubunun kısaltması olan ГЭС / GES Sovyetler Birliği döneminden itibaren ülkenin muhtelif köşelerinde inşa edilmiş, işlevsel bir şekilde kullanılmış ve halen daha kullanılmaya devam etmektedir. Burada şairin bahsettiği *GES* Sayano-Şuşenskiy hidroelektrik santrali olup günümüz Rusya coğrafyası üzerinde kurulu en büyük hidroelektrik santralidir. Yenisey Nehri üzerinde kurulu olan santral Krasnoyarsk Krayı ile Hakasya Özerk Cumhuriyeti sınırları arasında yer almakta olup yapıldığı tarih itibariyle Sovyetler Birliği'nin en önemli ve gurur kaynağı olarak bilinen mühendislik başarılarından biridir. Yapımına 1963 yılında başlanan santralin tam anlamıyla bitirilmesi 2000 yılına kadar sürdü; inşaat esnası ve sonrasında yaşanan bazı sorunlara rağmen bunların bu süreçte çözüldüğü bilinmektedir. M. Ye. Kil'çiçakov da bu önemli mühendislik başarısını Sovyet ana vatanı / memleketi kavramları içerisinde çok önemli görmekte ve bunu da söz konusu şiirinde özellikle de belirtmektedir. Bunun yanı sıra santralin yukarıda belirtildiği üzere Hakasya sınırları içerisinde yer alması sebebiyle bu övünç vesilesi yapı şair tarafından bir kez daha özellikle vurgulanmıştır.

/ drujba narodov düsturunun vurgulanmasından başka bir şey değildir. Şiirdeki *Çokların kardeşidir Hakasyam benim,* mısraında da Hakasların başta Ruslar olmak üzere diğer Sovyet halklarıyla eşitliği ve kardeşliği gerçeği vurgulanmaktadır.

Güneşle Birlikte (Күннең Хада) Adlı Şiirde Memleket Teması

Güneşle Birlikte **(Күннең Хада)** şiirinde M. Kil'çiçakov bu kez memleketini ayaklarının bastığı toprak üzerinden değil gökyüzünden seyretmektedir. Abakan'dan Moskova'ya yapmakta olduğu bir seyahat esnasında gökyüzünden Sovyet toprağını izlediği esnada duygularını mısralara döker. Ancak bu şiirde, şairin memleket ve vatan temalı diğer şiirlerinden farklı olarak sadece Hakasya'dan yani *aslî ana vatan*dan değil *büyük ana vatan*dan yani Sovyetler Birliği'nden de bahsettiği dikkat çeker. Genel bir Sovyet övgüsü olmakla birlikte özellikle mısraların yazıldığı anda M. Kil'çiçakov Ural Dağlarının üzerinden geçmektedir. Uralları *Rusya'nın sert bileği* olarak tavsif eden şair bu bölgede çıkarılan ve yetiştirilen taş kömürü, demir ve buğdaylardan bahsederek bir bakıma Sovyetler Birliği bayrağındaki orak ve çekiç sembolizmini mısralarında ihya etmiş, Devlet'in ana unsurunun bu semboller üzerinden sınıfsal değerlendirmesini özetlemiştir. Şiirde, neredeyse şairin her yaratmasında olduğu gibi tabiat ve coğrafya unsurları da kendisine yer bulmuştur. Şiirin başlığı zaten başlıbaşına başat bir unsur olarak tüm mısraları etkiler. İlk mısralarda güneş şaire tüm parıltısıyla eşlik ederken sonlara doğru gurup vakti ve akabinde karanlığa bürünen ve gecenin/karanlığın *kara bir tilki gibi* süzüldüğü betimlemesiyle oluşturulan bir atmosfer hâkimdir. Şiir sondan üçüncü mısraında *çir-suu* söz grubuyla karşılanan Hakasya'nın yeni yılı kutlanmakta; şair geleneksel Hakas müzikal enstrümanı çathan eşliğinde türkü söyleyeceğini ifade eder.

Kurganlar Konuşuyor (Күргеннер Чоохтапча) Adlı Şiirde Memleket Teması

Üç adet sekiz mısralı parçadan ve dört mısradan oluşan iki kavuştaktan meydana gelen *Kurganlar Konuşuyor* **(Күргеннер Чоохтапча)** şiirinin ilk sekizliğinde, diğer iki şiirden farklı olarak bölgenin tarihi bilgisini ortaya çıkarmaya yarayan ve önemli bir yere sahip olan kurganları konuşturan şair doğrudan dönem ismi vermese de Ekim İhtilali öncesi yani feodal döneme ait olan Hakas tarihinin olumsuz yönlerini dile getirir. Bu feodal dönem savaş zamanında atların toynakları altında delik deşik olup bu çukurların halkın gözyaşlarıyla dolmuş, yiğitlerin kemiklerinden dağlar yükselmiş, esarete maruz kalan Hakas halkı oradan oraya sürülmüş ve bu esnada kuzguna, kurda yem olmuştur. Bu olup biteni ise kışın yağmurda ıslanıp yazın yakıcı güneşinde kavrulan kurganlar dile getirmektedir. Manzumenin ikinci sekizliğinde ise Hakas ve Rus dostluğundan bahseder. İlk sekizlikteki feodal dönem tasviri ise yalnızca Hakasların idareci konumda olduğu hanlıklar dönemine değil Çarlık Rusya hâkimiyetindeki döneme de işaret etmesine rağmen burada Rus ifadesini geçirmez. Şair, Rus-Hakas dostluğunun miladı olarak Ekim İhtilali'ni işaret eder. İkinci sekizlikteki memleket teması yine zengin teşbihlerle bezeli olarak Hakas halkı üzerinden verilmiştir ve Hakas halkının bu temizlik ve saflığı ile Ruslarla olan dostluğuna yine kışın yağmurda ıslanıp yazın yakıcı güneşinde kavrulan kurganlar şahitlik ederler. Son sekizlikte ise Hakas elinin fiziki coğrafyası yine teşbih ve mecazlarla zenginleştirilerek anlatılmıştır; son sekizlikten sonra herhangi bir kavuştak bulunmaz.

Kıvrımlı İs (Ағыр Ис) Adlı Şiirde Memleket Teması

Üzerinde durmak istediğimiz son şiir ise *Kıvrımlı İs* **(Ағыр Ис)** başlığını taşımaktadır. İs, Ural coğrafyasında doğup batıdan doğuya uzun bir hat çizerek Hakasya'nın da içinde bulunduğu Güney Sibirya coğrafyasını da kat eden önemli nehirlerden biridir. Doğduğu yerden dokuz yüz kilometrelik bir mesafeden sonra Tura Nehri'ne dökülür. İrtiş Nehri havzası içindedir. Söz konusu nehrin adı verilerek ortaya konan bu manzume M. Kil'çiçakov tarafından *sarın* olarak belirtilmiştir. Sarın, Hakas halk şiiri geleneğinde sözlü kaynaklar tarafından çokça icra edilmiş türlerden biridir. Manzumenin tür özelliğine binaen M. Kil'çiçakov da bu şiiri geleneksel kalıpları kullanarak kaleme almış olup manzume dört

dörtlükten oluşmaktadır. Yine geleneksel kodların kullanılmasıyla kaleme alınan bu yaratma, incelemeye çalıştığım diğer şiirlerden farklı şekil özelliklerine sahiptir. M. Kil'çiçakov ailesinden ve yetiştiği bölgeden kaynaklı olarak geleneksel Hakas şiir sanatına aşina olan, bilmekle kalmayıp icra da eden bir sanatçıdır. Ancak şiirlerinde doğrudan bir tanımlama yapmadığı sürece şekil ve yapı özelliklerinin serbest tarzda kaleme alındığı görülür. Bu şiirde ise gerek mısra sayıları gerek hece ölçüsündeki düzen gerekse eski Türk şiirinin karakteristiklerinden biri olan mısra başı uyaklanış bariz bir biçimde göze çarpar.

Metinler

Töreen Çirĭbĭs-Hakasiyabıs[4]

Ĭcem abıthan nımaah pizĭksĭŋ,
Haraa-künörte sağıstaŋ sıhpas.
Altınnaŋ aarlığ sĭlĭg çiidĭmzĭŋ,
Ah hır pashanca çir undudılbas.
Muğuy tashıllar tayan salğan,
Kibĭs çazılarnı çaya tözengen,
Kögĭlbey Kimnĭ sari hurçanğan
Töreen çirĭbĭs – Hakasiyabıs.
Tiŋĭs talaynı hastada çörzem,
Hazır suğların tadii tadıpça.
Humnığ çazıda uçuh parçatsam,
Kök tayğalarıŋ haraamda turça.
Haspa çillerge çara tolğathan,
Köp tuyğahtarğa hazi pastırğan,
Hır obaalarnaŋ namaçılathan
Töreen çirĭbĭs-Hakasiyabıs.
Tamcıhtaŋ töreen sinĭŋ suğlarıŋ,
Tamırlarımça çirekser ahça,
Ninçe le par aymah is-payın
Ada çir-suuma ilbek küs hosça.
Aymah çollarğa hoosti sığalthan
Inarhas, Lenin ordennĭgzĭŋ,
Hırıh aymahti tĭlneŋ çoohtanğan
Töreen çirĭbĭs – Hakasiyabıs.

[4] Kil'çiçakov, 1978, ss.6-8.

* * *

Harap körĭŋer çir-suubıssar,
Haydağ hayhastığ pay çir! –tirzer,
Haydar daa sirer harah tastazar,
Hadıl kilkim ırıs körerzer,
Körĭnĭp turğan Soyan sınnarı
Kök tigĭrge sĭri turçalar.
Kirĭlĭp ahhan kĭçĭg suğları,
Kimge hozlıp, çir tobırçalar.
Külük Kim suğnı, arğamcılap,
Kommunizmge toğındırçabıs.
Köp aymah çonnar, pĭrĭgĭp alıp,
Kilkim GES-tı püdĭr salarbıs.
Haydar daa par, töreen çirĭmde
Hayhastığ payı harah oynatça.
Halın tayğada, çalbah çazıda
Halıh çon honii kün say hoyıpça.
Tyağa çabınğan Töö pazınaŋ
Toŋ molattığ timĭr hasçabıs.
Toğır ahhan Tom hazınaŋ
Timĭrdeŋ halbas ağas kisçebĭs.
Hushun hoohtabaan Hoybal çazınıŋ
Hızıl puğdaynaŋ sırlapçabıs,
Hır Ağbannı suğluhtap alıp,
Huruğ Uybattı hubuldırçabıs.
Abahay postaŋ Ağban gorod
Aymah çollarnıŋ kĭnĭ polça.
Ayas tigĭrzer azır hanattar
Anıŋ hoynınaŋ köp uçuhha.
Tas kömĭrlĭg Hara tas gorod,
Talayca çüsçe sinĭŋ küzĭŋ.
Tas obaalığ kök çazılarıŋ.
Talayğa çuunça, töreen çirim.
Haydai öŋnenmes Hakas çiri
Hızıl Oktyabr çarıh suzına,
Haydi örĭnmes hakas çonı

Hıyğa Lenin somnığ ordenge!
Sablas sağaa, töreen çir-suum,
Pray Soyuzha sablançazıŋ,
Alğıs sağaa külük partiya,
Çırğallığ çurtas sin püdĭrçezĭŋ.

Hakasiyam Minĭŋ[5]

Törĭtken çirĭm, Hakasiyam minĭŋ,
Mağaa külĭnçe çarıh ottarıŋ.
Çalbah çazıların, pözĭk tağlarıŋ
Pir dee undulbas minĭŋ çüreemde.

Hayda daa çörzem, sağızım sinde,
Çarıh künnĭg çir, Hakasiyam minĭŋ.
Çobağ pĭlbinçebĭn sinneŋ hada,
Hıya parzınnar pray çobağlar!

Örĭnĭs sinde, köölenĭs sinde
Hacan daa uulbas çiidĭneŋ halar.
Küreŋ sıraylığ sinĭŋ hıstarıŋ
Toğısta pĭr dee sarın üspinçe.

Olarnı istĭp, şahta ĭstĭnde
Köglĭg toğınça sinĭŋ oollarıŋ.
Lenin tağları pözii üstünde
Ügredĭg alça sinĭŋ töllerĭŋ.

Öskĭrgen oskva sağaa örĭnçe,
Alğızın ısça pulut ötĭre.

Çiit ĭceler haydi külĭnçe,
Azahha turğan palazın köre.
Sax ĭdök sağaa Moskva ĭzençe,

[5] Kil'çiçakov, 1970, s. 28.

Köptĭŋ tuŋmazı – Hakasiyam minĭŋ-
Ulamoh öŋnen, ulamoh küsten
Sinĭ undutpas Rodina ĭceŋ!

Künneŋ Hada[6]

Kĭrĭsteŋ pozaan kür soğan çili,
Tigĭrzer öörlepçe hanattığ tura,
Hurğunnaŋ sıhhan hıbın çĭli,
Halın puluttarnı hıya pırğır tur.
On çüs muŋ hulas pözĭk ködĭrĭlĭp,
Kün sığınzar aylana tartçadır.
Çirnĭŋ kistĭneŋ udur kirĭlĭp,
Hızıl kün pĭstĭ hucahtapçadır.
Ösken-töreen pay çirĭbĭs üstün
Pözĭk tigĭrdeŋ taŋnap körçebĭs.
Köp çonıbıstıŋ sağızın, küzĭn,
Mahtap, örĭnĭp, pĭs körçebĭs.
Ural – Rossiyanıŋ hatığ pĭlegĭ,
Tas kömĭr, timĭr paza puğdaylar!
Pĭstĭ üdezĭp, amır çarıh kün,
Çir arğazına kölenĭp çĭtçe.
Tağlar hırinzar harashı sooh tün,
Hara tülgü çĭli, kitap kilçe.
Nımah taa nimes, pu pĭstĭŋ çurtas,
Çe hıyğa nımahtaŋ pĭr dee halbas.
Kün undurlaam min Moskva üstünde,
Kün üdestĭm Abakan ĭstĭnde.
Sablas sağaa, törĭtken Çir-suum,
Alğıs sağa ırıstığ naa çılnaŋ!
Kĭçĭg dee polza, minĭŋ ünĭm
Hada köglezĭn çathan hılınaŋ.

Kürgenner Çoohtapça[7]

---

[6] Kil'çiçakov, 1970, ss.7-8.
[7] Kil'çiçakov, 1970, ss.29-30.

Hır közelerneŋ çabınıp salğan,
Köp tuyğahtarğa oya pastırğan,
Harah çazına ötĭgĭp parğan,
Köptĭ körgezĭŋ, hakas çiri!
Alıp söökterĭ ah haya polğan,
Altay azıra çonıŋ sürdĭrgen.
Hushunnar, püürler hanıŋnı ĭsken,
Anı körgezĭŋ, hakas çiri!

Künge sĭstenĭp,
Nanmırğa süülep,
Kürgenner turça,
Anı çoohtapça.

Ah hazıŋ oshas, arığ sıraylığ,
Ayas tigirdegĭ arığ harahtığ,
Alğım çürektĭg, aymah astığ
Çonğa pĭrĭkken hanas çonı.
Altın poralap as ĭskebĭs,
Arğıs polarğa sös pirgebĭs,
Altanğan attar hosti köglebĭs
Orıs, hakas – ĭkĭ harındas.

Künge sistenĭp,
Naŋmırğa süülep,
Kürgenner turğan,
Kireçĭ polğan.

Anda töreen ınağ sağını
Hastada çoohtaan Abığannı,
Pu tusha çitken anıŋ çalını
Çir dee uspaan hakas çürzende.
Puğdaylar ösçe huu çazılarda,

Çil oynapça as salğağında.

Anda-mında la oltırıhtarda.

Közeler künge çaltırashlapça.

Ağır İs [8]

(Sarın) (Сарын)

Aylanıp ahhan Ağban suğ

Alton çulnıŋ piltĭrĭ.

Adal turğan ağır İs suğ

Andar kĭrceŋ irgeptĭr.

Harah çitpes çazılarda

Hızıl puğday monduılça.

Hara sastığ hıstar anda.

Hazır toğıs aparça.

Allığ çathan hıralarda

Astıŋ maŋadı ösçe.

Anı öskĭrgen geroylarda

Altın çıltıs sağılça.

Adı sablığ ağır İs suğ.

As öskĭrer hacan daa.

Arğa çonnıŋ küzĭ uluğ

Alnında polar hacan daa.

Sonuç ve Tartışma

İkinci kuşak Sovyet devri çağdaş Hakas edebiyatı temsilcilerinden Mihail Yereyemeviç Kil'çiçakov'un memleket/vatan temasının ön plana çıktığı beş şiirini tahlil etmeye çalıştığımız bu çalışma şairin birçok konuda sanat hayatını ve politik duruşunu belirginleştiren bir noktadadır. Konunun sınırı gereği farklı konularda kaleme alınmış diğer şiirlerine değinilmemiş olsa da başka bir çalışma çerçevesinde sanatçının tüm manzum çalışmaları ele alındığında bu sanatçılık ve dünya görüşünde büyük farkların olmadığı tam tersine hepsinin aynı gelenek, şekil özellikleri ve temalardan beslendiği görülebilir. Bu beş şiirlik örnekten de görüleceği üzere M. Ye. Kil'çiçakov'un genelinde ve özelinde iki vatan kavramını vurguladığı görülmektedir. Sovyet Rusya genel bir vatan anlayışının unsuru iken içinde doğduğu, büyüdüğü, hayatının son anına kadar neredeyse orada yaşamış olduğu ve özellikle poetikasını şekillendirdiği Hakasya'nın özel bir konumu bulunmaktadır. Buradaki ve diğer şiirlerinde de görüleceği gibi Hakasya başlığı vurgulanırken Sovyetler Birliğinden, Sovyet Rusya öne çıkarılırken Hakasya'dan vazgeçmez. Bu ikisi iç içe geçmiş ancak birbirini öğütmeyip aksine tamamlayan iki yapıdır. Sovyetler

[8] Kil'çiçakov, 1956, s. 23.

Birliği vurgusunun bu kadar fazla yapılması sadece şairinin yaşamakta olduğu devasa Sovyet toprak parçası ile açıklanamaz. Buradaki vurgu inanmış sosyalist realist bir sanatçının yaşadığı coğrafyanın ideolojik pınarından bile isteye ve inanarak içmesiyle alakalıdır. Özellikle II. Paylaşım Savaşı esnasında yaşadığı ve fizikî olarak şairi kısmen noksan bırakan tecrübe onun daha evvelinde sahip olduğu düşünce ve duygu dünyasını olumlu bir şekilde etkileyerek poetikasının ideolojik yönünü güçlendirmiştir. İncelemeye çalıştığımız *Kıvrımlı İs* şiiri bile klasik tabiat tasvirlerinin yapıldığı pastoral nitelikte bir *sarın* olmasına rağmen bir şair ustalığı ile gerek şekil gerekse de tematik özellikleri kullanarak ideolojik yönü rahatsız edici olmadan ön plana çıkarabilmiştir. M. Ye. Kil'çiçakov'un diğer şiirleriyle birlikte tiyatro eserlerinde de bu durumu görmek şaşırtıcı olmayacaktır. Sanat anlayışını sıradan görünen bir tabiat veya lirik şiirde bile rahatlıkla gördüğümüz şair bu duruşunu son nefesine dek yayımladığı eserlerinde bariz bir şekilde okuyucuya göstermektedir. Bu durumu, görevi icabı çıkmış olduğu Avrupa ve Asya ülkeleri seyahatleri sırasında yazdığı şiirlerinde de görmek mümkündür.

Çalışmamın muhtelif başlıklarında da belirttiğimiz üzere şair hakkında Hakasya'da diğer Sovyet ülkelerinde monografik çalışmalar yapılmış, özellikle şiirleri o halkların dillerine çevrilmiştir. Türkiye litaratüründe ise bu durumun aynı zenginlikte olmadığı görülür. Kaleme alınan bu çalışma hem Türkiye'deki M. Ye. Kil'çiçakov literatürüne bir katkı hem de ölümünün otuz beşinci yılı nedeniyle kendisine gösterilen bir saygı nişanesidir.

Son söz olarak birçok Sovyet halkının diliyle birlikte başka dillere de çevrilen muhtelif eserleri, şiirlerindeki felsefe, tabiat kavramına olan hayranlığı, politik duruş vb. konularla bir bütün olarak Mihail Yeremeyeviç Kil'çiçakov sadece çağdaş Hakas edebiyatı içinde değil genel anlamda Sovyet edebiyatının bir dönemine, takipçileriyle birlikte damga vurmuş önemli bir edebî şahsiyettir. Rus edebiyatı nasıl ki Gogol'un paltosundan çıktıysa uzun bir dönemi kapsayacak süreçte Hakas şiiri ve dramaturgyası da Mıkayla'nın piposunun dumanları arasından çıkmıştır.

Kaynakça

Adıgüzel, S. (2011). Bahtiyar Vahapzade'nin Şiirinde Millet, Vatan ve Dil. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat*, 31, 63-74.

Arıkoğlu, E. (1998). Hakasların Çağdaş Yazılı Edebiyatları. *Türk Dünyası El Kitabı Dördüncü Cilt Edebiyat (Türkiye Dışı Türk Edebiyatları)*. TKAE Yayınları.

Arıkoğlu, E. (2003). Hakas Edebiyatı. *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (Nesir-Nazım)*, 25, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Arıkoğlu, E. (2005). *Örnekli Hakasça-Türkçe Sözlük*. Akçağ Yayınları.

Arıkoğlu, E. (2006). Kilçiçakov Mihail Jeremeyeviç. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, 6, AKMB Yayınları, 24-25.

Arıkoğlu, E. (2019). *Çağdaş Hakas Edebiyatı Örnekleri.* Bengü Yayınları.

Biray, N. (Ed.). (2016). *Hakas Türkçesi*. Kesit Yayınları, 654-686.

Dede, D. (2020). Mihail Eremeeviç Kilçiçakov'un "İki Çolak" Şiirinin Çevirisi Temelinde Hakas Edebiyatına Bir Girizgâh. *Hece*, 288, 45-49.

Doğan Balcı, Ş. (2023). Hakas Türkçesiyle Yazılmış İlk Roman 'Irahhı Allda' Üzerinde Dil ve Üslup İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin). [Doktora Tezi, Ege Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 815397).

Eliuz, Ü. (2010). Bahtiyar Vahapzade'de Vatan Temi ve Anne Sevgisi. *Erdem*, 57, 63-73.

Eynel, S. ve Biray, N. (Ed.). (2020). Hakasiyam Miniñ" (akt. Zhazira Otyzbayeva), Türk Gönlünden Turan'a Şiirlerle, Nokta Yayınevi, 251.

Gafarlı, E. (haz.). (2015). *Ada Çirĭ.* TÜRKSOY Yayınları, 478-518.

Ilgısheva, M. (2022). Muhtar Şahanov'un Şiirlerinde Vatan. *Uluslararası Türk Dünyası Sempozyumu*, 1, 3-9.

İşenko, A.A. (haz.).(2019). Mihail Yeremeyeviç Kil'çiçakov. Mihail Yeremeyeviç Kil'çiçakov Bibliografiçeskiy Ukazatel' Seriya Bibliografiya, Abakan, 9-35.

Kapağan, E. (2015). Toktogul Satılganov'un Şiirlerinde Vatan ve Millet Sevgisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(37), 174-180.

Kil'çiçakov, M. (1956). *Tayğada Stihtar*. Hakasiyadağı Kniga İzdatel'stvozı.

Kil'çiçakov, M. (1970). *Mihail Kil'çiçakov*. Hızılçar Kniga İzdatel'stvozınıñ Hakasiyadağı Pöligi.

Kil'çiçakov, M. (1978). *Çil Ayı Stihtar*. Hakasskoe Otdolenie Krasnoyarskogo Knijnogo İzdatelstva.

Killi, G. (2004). İlk Hakas Yazarlardan V.A. Kobyakov ve 'Vaftiz' Hikayesi. *Bilig*, 28, 117-135.

Killi, G. (2008). *Hakasya'dan Öyküler Çağdaş Hakas Öykü Yazarı İlya Prokopyeviç Topoyev'in Sanatı ve Seçme Öyküler.* Grafiker Yayınları.

Kurt, A. (2009). Tanzimattan Günümüze Türk Şiirinde Vatan Temi. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 1, Ocak-Haziran, 105-137.

Şulbayeva, V. G. (2003). Derin Geçitte (akt. Ekrem Arıkoğlu). *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi,* 16, 87-109.

Şulbayeva, V. G. (2004). Derin Geçitte (akt. Ekrem Arıkoğlu). *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi,* 17, 43-67.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri,* Seçkin.

Çatışma Beyanı

Makalenin herhangi bir aşamasında maddi veya manevi çıkar sağlanmamıştır.

Yayın Etiği Beyanı

Bu makalenin planlanmasından, uygulanmasına, verilerin toplanmasından verilerin analizine kadar olan tüm süreçte "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Bu araştırmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.